

Нові підходи до аналізу взаємного впливу соціальної нерівності, людського капіталу та економічного зростання

АНОТАЦІЯ. У цій статті представлено висновки щодо емпіричних досліджень теорії ендегенного зростання. Вони стосуються взаємозв'язків між синтетичними засобами економічного розвитку, людським капіталом і соціальною нерівністю. На основі критичного аналізу результатів було запропоновано нову процедуру досліджень цього зв'язку. Він ґрунтується на розукрупненні нерівності на групи розладнаних та активізованих. На основі результатів власного дослідження, яке використало нову процедуру, було обґрунтовано необхідність пошуку нових засобів вимірювання нерівностей, які посилюють економічне зростання та ефективність, а також нерівностей, які уповільнюють економічне зростання. Також було наголошено на необхідності перебудови статистичних даних для вимірювання соціальної нерівності.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Соціальна нерівність, економічне зростання, людський капітал, теорія ендегенного зростання.

Вступ

Відносно слабка зацікавленість, що спостерігається у Польщі серед політиків, авторитетів та значної частини громадськості стосовно нерівномірного розподілу прибутку, злиднів та соціального виключення, загрожує можливості економічного зростання, покращенню якості життя та усуненню недоліків розвитку. Дана стаття присвячена саме цим питанням. Оскільки це суперечить мейнстримним висновкам, які популяризуються економістами, необхідно розглянути, чи це є раціональним у контексті довгострокового визначення процесів розвитку.

Наявність зниження зацікавленості у соціальній справедливості не обов'язково означає перемогу розуму над ідеологією. Це результат прогресивної комерціалізації усіх сфер людського існування, якій посприяла інтенсивна конкурентоспроможність нового порядку¹, що базується на пошуку синергійного впливу технологічних, виробничих, регулятивних, маркетингових і фінансових

* Міхал Габрієль Вожняк, доктор наук, професор Університету економіки Кракова, завідувач кафедри прикладної економіки

¹ Porter M., 2001, Porter o konkurencji, PWE, Warszawa.

інновацій тощо, які характеризують глобалізовану лібералізацію та інформаційне суспільство. Критерії вибору між економічною ефективністю та соціальною справедливістю виявилися корисними у політичному маркетингу та публікаціях у наявних умовах нео-ліберальної ідеології, відмови від достатку, соціальної солідарності та стигматизації *homo sovieticus* після перемоги у політичній субординації до критеріїв економічної ефективності та соціальної справедливості. Справжня причина цього процесу насправді набагато складніша. Падіння соціального капіталу, зіткнення традиційних і ринкових цінностей на порозі провалу економіки з централізованим плануванням та проблемою економічної політики Кейнесіанської інтервенції держави стали надзвичайно важливими питаннями. Подібна конфронтація у Польщі призвела до знищення моральних уявлень про соціальну солідарність, ослаблення та розпуску профспілок, домінування бізнес-інтересів та узурпування держави політичним класом з неоліберальною ідеологією. Ця ідеологія передбачає, що за наявності ефективних ринкових механізмів можна на практиці вирішити проблему соціально-економічної нерівності на користь загального розвитку суспільства. Процедури, які гарантують реалізацію прав вільного вибору¹, особливо повагу до права людини на життя, на продукт людської праці та свободу вибору, вважаються адекватними. Інституційний порядок, що ґрунтується на етичному індивідуалізмі, який гарантує свободу від рабства, у цьому підході вважається відповідним рішенням проблеми соціальної нерівності.

Насправді прибуток надходить від бідних до багатих, і це сприяє накопиченню та економічній модернізації, підвищуючи продуктивність чинників виробництва та зростання ВВП. Збільшення ВВП розподіляється не тільки серед тих, хто може продуктивно залучати наявні ресурси. Якість життя громадян, продукції та послуг, наявність товарів, збільшене розмаїття, можливості участі у виробництві, а також зростання ресурсів таким чином покращуються. Диференціація майна та прибутку в цьому відношенні є економічно виправданими витратами на економічну модернізацію та загальне процвітання.

Однак попередній аргумент не бере до уваги замовчування негативної свободи, яка може стати джерелом різноманітних виключень, що стали результатом асиметрично розподілених обмежень використання свободи, особливо в емоційному, когнітивному та інформативному аспектах. Щоб скористатися свободою, необхідно досягти таких рівнів функціонування, які дозволяють людям перетворитися на осіб, що вміють мислити, бажати, нести відпові-

¹ Nozick R., 1974, *Anarchy, State and Utopia*, Basic Books, New York.

дальність за свій вибір і можуть пояснити його призначення¹. Постає питання, чи може гарантувати свободу вибору інституційний порядок, в якому особа не має можливості отримувати піклування, бути здоровою, реалізовувати свободу переміщення, та в якому особа може бути безкарно позбавлена поваги інших осіб та своєї гідності. Згідно з теорією про функціонування та можливості людини, розробленою Сеном, такий порядок не тільки не захищає від несправедливої соціальної нерівності, але також створює підстави для марного витрачання продуктивного потенціалу людини та соціального капіталу, які можна було б використати для покращення якості життя та економічної конкурентоспроможності.

Надмірно спрощена схема неоліберального сприйняття реальних процесів за умов поточної світової фінансової кризи та її наслідків не може витримати перевірку часом. Зростаюча поляризація прибутків і загроз стабільного економічного зростання піднімає питання, що пов'язані з фактами про визнання взаємозв'язку між соціальними нерівностями, особливо між добробутом та прибутками, включаючи їх визначальні фактори та економічний розвиток. У статті представлено спостереження автора, які є результатом його власного пілотного дослідження.

Перспектива, що базується на теорії економічного зростання

Моделі ендегенного зростання показують, що можна просувати егалітарні прибутки шляхом інвестування у людський капітал без компрометування економічної ефективності та з меншою диференціацією заробленого прибутку при довгостроковому економічному розвитку за підтримки соціуму. Однак на основі цих моделей неможливо дійти висновків щодо того, що накопичення людського капіталу підтримує процеси обмеження нерівностей прибутку між мікроекономічними товариствами/особами.

Постійна наявність нерівності прибутків між мікроекономічними особами була виведена моделями ендегенного зростання^{2,3,4}. Ключовими факторами, які обмежують нерівності прибутку в цих моделях, є інвестиції у людський капітал, за умови що вони супроводжуються відповідними збігами обставин, які є результатом

¹ Sen A, 2000, *Nierówności społeczne. Dalsze rozważania*, Znak, Kraków.

² Romer, P., 1990, Endogenous technological change, «*Journal of Political Economy*», vol. 98, s. 71–102.

³ Lucas, R.E., 1988, On the mechanics of economic development, «*Journal of Monetary Economics*», no. 22.

⁴ Glomm, G., Ravikumar, B., 1992, Public versus private investment in human capital: endogenous growth and income inequality, «*Journal of Political Economy*», vol. 100.

специфіки визначальних чинників процесів розвитку — чи вони залежать від рішень бізнес-керівників і Держави. У цих моделях увага приділяється наступному:

1. Зовнішній вплив, що виникає з накопичення людського капіталу та спостерігається на рівні сім'ї, сусідського оточення та місцевого суспільства, а також в економіці в цілому¹. Цей вплив є результатом внутрішніх залежностей між поколіннями, які існують у мікроекономічних товариствах. У результаті цього мікроекономічні товариства збагачують свій людський капітал через досвід, який передається у сім'ях з покоління в покоління, а також серед інших членів, включаючи національну та міжнародну спільноту^{2,3,4}. Товариства, які складаються з диференційних, відкритих і різноманітних сімейних, національних і міжнародних спільнот з нижчим рівнем людського капіталу, ніж у середньому, накопичують продуктивний чинник швидше, ніж ті, в яких вищий рівень капіталу, порівняно до середніх показників. Внаслідок цього прибуток серед таких товариств врівноважується на шляху до стабільного зростання. Ці моделі також показують, що економіка з меншим порушенням пропорцій у людському капіталі та прибутках, що впливають з нього, характеризується вищими рівнями довгострокового зростання, ніж економіка з більшими диспропорціями.

2. Характер видів ресурсів фінансування освіти. Гломм і Равікумар⁵ при порівнянні джерел фінансування приватної та державної освіти сперечаються стосовно того, що накопичення людського капіталу обмежує диспропорції у прибутках за допомогою зменшення маргінальної продуктивності людського капіталу, яка відповідає умовам неокласичного зростання, а також за допомогою збільшення маргінальної продуктивності виробничого фактору, тобто у ситуаціях ендегенного зростання. Незважаючи на це, нерівність прибутку обмежується, коли освіта громадян фінансується державою. До тих самих висновків дійшли Бенабу⁶; Фернандез і Роджерсон⁷ у своїх дослідженнях.

¹ Tamura, R., 1991, Income convergence in an endogenous growth model, «Journal of Political Economy», vol. 99, no. 31, s. 523-540. Tamura, R., 2004, Human capital and economic development, Federal Reserve Bank of Atlanta, Working Papers Series, WP 2004-34, December.

² Tamura, R., 2004, Human capital and economic development, Federal Reserve Bank of Atlanta, Working Papers Series, WP 2004-34, December.

³ Benabou, R., 1996, Heterogeneity, stratification, and growth: macroeconomic implication of community structure and school finance, «American Economic Review», vol. 86.

⁴ de la Croix, D., Doepke, M., 2003, Inequality and growth: Why different fertility matters, «The American Economic Review», vol. 93, no. 4.

⁵ Glomm, G., Ravikumar, B., 1992, Public versus private investment in human capital: endogenous growth and income inequality, «Journal of Political Economy», vol. 100.

⁶ Benabou, R., 1996, Heterogeneity, stratification, and growth: macroeconomic implication of community structure and school finance, «American Economic Review», vol. 86.

⁷ Fernandez, R., Rogerson, R., 2003, Equity and resources: An analysis of education finance systems, «The Journal of Political Economy», vol. 111, no. 4.

3. Рівень народжуваності та смертності мікроекономічних товариств^{1,2,3}. Чим нижчий рівень людського капіталу в групі суб'єктів порівняно до середнього показника для даної популяції, тим вищий рівень народжуваності. У моделі де ла Круа та Допке [2003], наприклад, нерівномірний прибуток, який впливає з різноманітних рівнів народжуваності серед мікроекономічних осіб та їх обмежень у сфері людського капіталу, призводить до зменшення диференціалів народжуваності у суспільстві. Внаслідок цього менша нерівність у розподілі людського капіталу зменшує диференціацію в рівнях народжуваності, таким чином, призводячи до кращого врівноваження при розподілі прибутків між мікроекономічними товариствами.

4. Різномірність рішень, прийнятих мікроекономічними товариствами стосовно витрат на освіту^{4,5}. Впровадження Кардаком⁶ різноманітних переваг у сфері освіти до моделі Гломма й Равікумара⁷ показало, що інвестиції у людський капітал зменшують відмінності у рівнях прибутків між робітниками в умовах ендегенного зростання набагато швидше, ніж за умов неокласичної економіки.

Емпіричні дослідження також описують пошук зв'язків між економічним зростанням і соціальними нерівностями шляхом використання людського капіталу. Однак такі зв'язки зазвичай ідентифікуються як вплив економічного зростання на нерівність та вплив нерівності на економічне зростання. Двозначність висновків, досягнутих при такому екстенсивному дослідженні, досі бентежить. Підтвердження гіпотези про вплив економічного зростання на нерівність, виведеної на основі емпіричного матеріалу авторства Дейнінгера та Сквайра⁸, Чена та Равалліона⁹, Істерлі¹⁰, а також Доллара та Крея¹¹, може служити хорошим прикладом.

¹ Becker, G.S., Murphy K.M., Tamura R., 1990, Human capital, fertility, and economic growth, «Journal of Political Economy», vol. 98, no. 5, part 2.

² Doepke, M., 2004, Accounting for fertility decline during the transition to growth, «Journal of Economic Growth», no. 9.

³ de la Croix, D., Doepke, M., 2003, Inequality and growth: Why different fertility matters, «The American Economic Review», vol. 93, no. 4.

⁴ Cardak, B.A., 1999, Heterogeneous preferences, education expenditures and income distribution, «The Economic Record», vol. 75, no. 228.

⁵ Benabou, R., 2002, Tax and education policy in a heterogeneous-agent economy: What levels of redistribution maximize growth and efficiency?, «Econometrica», vol. 70, no. 2.

⁶ Cardak, B.A., 1999, Heterogeneous preferences, education expenditures and income distribution, «The Economic Record», vol. 75, no. 228.

⁷ Glomm, G., Ravikumar, B., 1992, Public versus private investment in human capital: endogenous growth and income inequality, «Journal of Political Economy», vol. 100.

⁸ Deininger, K., Squire, L., 1996, A new data set measuring income inequality, «World Bank Economic Review», no. 10.

⁹ Chen, S., Ravallion, M., 1997, What can new survey data tell us about recent changes in distribution and poverty?, «The World Bank Economic Review», vol. 11, no. 2. c. 357-382

¹⁰ Easterly, W., 1999, Life during growth, «Journal of Economic Growth», vol. 4. p. 239-276

¹¹ Dollar, D., Kraay, A., 2002, Growth is good for the poor, «Journal of Economic Growth», vol. 7. p. 195-225

Дослідження цих авторів показують, що періоди прискореного економічного зростання не збігалися з періодами змін нерівностей. На основі цих стверджень Феррейра¹ зробив висновок, що прискорене економічне зростання, зазвичай, сприяє зменшенню соціальних нерівностей. Слід підкреслити, що ці залежності не спостерігалися в країнах Центральної та Східної Європи.

У випадку досліджень, спрямованих на підтвердження зворотних залежностей, тобто впливу нерівності на економічне зростання, спостерігаються подібні крайнощі у тлумаченнях. На основі регресії, оціненої при використанні методу найменших квадратів, Алесін і Родрік², а також Перотті відмітили негативний вплив нерівності на швидкість економічного зростання. Алесін і Родрік також заявили, на основі тих же методів, що нерівність знижує рівень економічного зростання у країнах, де немає демократії.

З іншого боку, Банерже і Дюрфо³ звернули увагу на вплив методів дослідження на отримані результати. На їх думку, негативний вплив нерівності на зростання у більшості випадків походив з висновків, досягнутих у ході досліджень на основі методу найменших квадратів, а в інших випадках висновки обмежувалися підтвердженням позитивного впливу змін у нерівностях на ступінь зростання ВВП.

Лі та Зу⁴ і Форбс⁵, скориставшись узагальненим методом моментів, зазначили, крім усього іншого, позитивні співвідношення між нерівністю та економічним зростанням. Використавши подібний підхід, Лопез⁶ продемонстрував наявність дуже слабкого співвідношення між нерівністю та економічним зростанням. У його дослідженнях зменшення коефіцієнту Джині на 1 % означає зменшення рівня економічного зростання на 0,007 %⁷.

Однак Барро⁸ відмітив відсутність будь-якого впливу нерівності на економічне зростання. Проаналізувавши велику групу країн, автор не зміг підтвердити будь-який вплив нерівності на зростан-

¹ Ferreira, H.G., 2004, Inequality and economic performance. A brief overview to theories of growth and distribution, artykuł przygotowany dla <http://www.worldbank.org>, stan na lipiec 2004r.

² Alesina, A., Rodrik, D., 1994, Distributive policies and economic growth, «Quarterly Journal of Economics», vol. 109, p. 465-490

³ Banerjee, A.V., Duflo, E., 2000, Inequality and growth: What can the data say?, Working Paper 7793, NBER, July.

⁴ Li, H., Zou, H., 1998, Income inequality is not harmful for growth: theory and evidence, «Review of Development Economics», vol. 2, no. 3, p. 318-334

⁵ Forbes, K., 2000, A reassessment of the relation between inequality and growth, «American Economic Review», vol. 90, p. 869-897

⁶ Lopez, J.H., 2004, Pro-poor-Pro-growth: Is there a trade off?, «Policy Research Working Paper», The World Bank, no. 3378.

⁷ Lopez, J.H., 2005, Pro-poor growth: a review of what we know (and of what we don't), www.worldbank.org, June 2005 r.

⁸ Barro, R.J., 2000, Inequality and growth in a panel of countries, «Journal of Economic Growth», vol. 5.

ня. Він припускає, що нерівності насправді сприяють зростанню у групі бідних країн, але заважають йому в багатих країнах.

Як можна покращити результати емпіричних досліджень, тобто активувати та завадити типам нерівності

Вищенаведені дослідження зазначають, що зосередження виключно на раціональній теорії зменшення економіки до простої та легко зрозумілої моделі залишається несумісним з універсальним відчуттям важливості справедливості у думках і діях людей. Слід зазначити, у контексті результатів цих досліджень, важливість відчуття справедливості у людській діяльності, яке часто опускається у мейнстрімній економіці. Щоб візуалізувати важливість справедливості у думках та діях людей, а через неї — вираз «живлення економіки», лауреат Нобелівської премії Акерлоф, 2001, разом з Шілерром [2010], привернули увагу до тваринних інстинктів, підкреслених Кейнсом, але маргіналізованих у мейнстрімі сучасної економіки. Згідно з їх теоріями, посилення на відчуття справедливості залишається головним мотивуючим фактором у прийнятті рішень економічного характеру, а також у здатності ефективно працювати у команді. Таке відчуття тісно пов'язане з почуттям впевненості. Водночас, у сучасній економіці все ще домінують подвійні стандарти ставлення до відчуття справедливості. Цьому сприяли не тільки тваринні інстинкти, описані Акерлофом та відображені у корупції, недобросовісності, грошових ілюзіях чи історіях, які впливають з припливу оптимізму чи песимізму. На мою думку, так само важливими є історії, що впливають з етичного індивідуалізму, який принижує людську природу до особистості, вибір якої скеровується розрахунком та особистою зацікавленістю у ринковій сфері. У таких історіях необхідно шукати віру у творчу силу в надзвичайно спрощених моделях економічної теорії, які будуються на змодельованих фактах, проблемах визначення та вимірювання соціальної нерівності, злиднях, соціальних виключеннях і навіть у нібито легких засобах вимірювання нерівності у прибутках та добробуті. Етичний релятивізм разом з різноманітністю отриманих результатів досліджень дає місце для маніпулювання економічними теоріями з метою виправдання будь-якої нерівності у прибутках та добробуті як економічно раціональної та неупередженої.

Однією з причин двозначності результатів емпіричних досліджень відносин між зростанням і нерівністю є широке використання занадто синтетичних способів вимірювання нерівності, тобто коефіцієнта Джині. Ці відносини можна краще діагностувати та зрозуміти, якщо ми могли б виділити принаймні дві групи не-

рівностей, які характеризуються вимірювальним впливом на витрати та прибутки, а також на пропозицію та попит.

Перша група нерівностей (активуючі нерівності) асоціюється з активною адаптацією¹. Вони мають викликати появу соціальної енергії, спрямованої на боротьбу зі злиднями та соціальним виключенням, призводити до зосередження на продуктивних спільнотах, активних поправок для вирішення економічних проблем окремих осіб та сімей.

Друга група — нерівності, які мають розладнуючий характер і відносяться до збільшення кількості злочинів, зниження бажання співпрацювати, популярності синдрому набутої безпомічності, й таким чином, ця група призводить до підвищення податків, підвищення вартості операцій, зниження продуктивності праці, зменшення економічного зростання та підвищення попиту.

Здається, що одним з визначальних чинників цього розділення має бути обсяг та сфера дії цих нерівностей. Нерівності розладную чого характеру, безсумнівно, відносяться до тривалого безробіття, злочинності, збільшення урядових витрат, і вони стосуються виключених прошарків населення, бідних і тих, хто живе нижче за межу бідності. Однак цей перелік нерівностей не є вичерпним.

На жаль, офіційна статистика не дуже добре адаптована до цього типу аналізу. Дотепер немає жодних показників, які можна використати для точного визначення, коли та за яких обставин виявлені нерівності можна віднести до тієї чи іншої зазначеної групи.

Запропонований підхід до нерівностей зазначає наявність впливу нерівності витрат і попиту, які є домінантними, оскільки вони мають розладнуючий характер, а також впливу прибутків, пропозиції та попиту, який притаманний активуючим нерівностям. Вплив цих нерівностей на зміни рівнів ВВП має залежати від обсягу та сфери дії обох типів нерівностей і негативного впливу нерівностей розладнуючого характеру, а також позитивного впливу активуючих нерівностей на мультиплікаційні ефекти урядового попиту та витрат. Різниця між обома мультиплікаційними ефектами може бути позитивною, негативною або, у виняткових випадках, виводити суму, яка не має впливу на розмір ВВП. Зрозуміло, що на основі синтетичних показників соціальної нерівності їх фактичний вплив на економічне зростання, виміряне за ВВП, важко визначити. Таким чином, стає складніше сформулювати корисні рекомендації для відповідальності Держави у сфері зменшення соціальних нерівностей. Це є характерною рисою обох

¹ Ця проблема була вперше зазначена у роботі Вожняка, 2004.

груп нерівностей, а не самої нерівності, яка має вплинути на роль Держави у розподілі прибутку, характер фінансової та соціальної політики, особливо інструменти, які застосовуються в цій політиці, процедури, механізми та установи. Слід відмітити, що постулати, які іноді формуються в економічних публікаціях, ґрунтуються на моделях економічного зростання, які спираються на синтетичні засоби вимірювання нерівності. До них треба ставитися виключно як до змодельованих фактів з випадковою практичною вартістю.

Залишається головне питання з точки зору прикладної економіки — як знайти відповідні засоби вимірювання типів нерівностей (розладнуючої та активуючої). Це нелегка задача, оскільки національні департаменти статистики не були пристосовані до таких потреб. Це не означає, що слід залишити цю проблему без розгляду. Відповідним засобом вимірювання активуючої нерівності можуть стати показники, які демонструють різницю в рівнях зарплатні між робітником, який отримує найбільше, та робітником, який отримує найменше. З іншого боку, щоб проілюструвати розладнуючу нерівність, можна звернутися до відсоткової частки людей, які отримують переваги з соціальних витрат, групи громадян, які живуть за рівнем нижче злиднів, а також рівнів довготривалого безробіття чи показників втрати соціального капіталу. Однак необхідно пам'ятати про приблизність цих показників зазначених типів нерівностей. Незважаючи на нестабільність запропонованих показників, ранні дослідження призвели до результатів, які натякають на потребу продовження досліджень у цій сфері¹. У наступних пілотних дослідженнях, для країн ОЕСР у 1994–2008, співвідношення мінімальної зарплатні до середніх зарплат і співвідношення рівня зарплат, характерних для порядкової статистики 9 до 1 були прийняті як показники активуючої нерівності, а для показників розладнуючої нерівності був прийнятий відсоток робочої сили, яка залишається без роботи довше ніж 12 місяців, та відсоток безробітних більше ніж 6–12 місяців. Для відображення непрямого впливу соціальної нерівності на економічне зростання² було використано вісім характеристик. Повний набір змінних, використаних у дослідженні, та отримані результати

¹ Woźniak, M.G., Jablonski, J., 2008, *Nierówności społeczne i akumulacja kapitału ludzkiego a wzrost gospodarczy. Próba empirycznej weryfikacji współzależności na przykładzie Polski*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, nr 786, s. 43–67.

² Щоб виміряти рівень освіти та інвестиції в освіту, були застосовані такі показники: витрати (державні та приватні) на освіту, виміряні як % від ВВП; відсоток робочої сили, що має базову освіту; відсоток робочої сили з середньою освітою; відсоток робочої сили з вищою освітою. Якість охорони здоров'я та інвестиції у цю сферу, з іншого боку, вимірювалися за витратами на охорону здоров'я, вираженими у % від ВВП; очікувана тривалість життя, встановлена на момент народження; рівень смертності на 1000 народжених, кількість лікарів на 1000 осіб населення.

на основі даних 1994–2008 для країн ОЕСР, міститься у додатку (див. табл. 1–6).

На основі статистично важливих коефіцієнтів співвідношення між рівнем зростання ВВП і вищезазначеними пояснювальними перемінними, можна вирахувати, що разом з підвищенням ВВП на душу населення настає зменшення соціальної нерівності, виміряної за допомогою синтетичних показників Джині. Соціальна нерівність, виміряна коефіцієнтом Джині, затримувала зростання ВВП на душу населення у країнах ОЕСР. Також спостерігалось зменшення розладнуючої нерівності, й це було відображено у відсотковій частці трудової сили, яка лишається безробітною 6 місяців і більше.

1. Активуючі нерівності, визначені на основі зростання нерівномірності зарплат, призвели до збільшення економічного зростання у країнах ОЕСР. Однак ці розрахунки не є достатньо серйозними доказами для підтвердження гіпотези про позитивний вплив активуючої нерівності на ступінь економічного зростання.

2. Рівень довготривалого безробіття як показник розладнуючої нерівності збільшив рівень зростання ВВП на душу населення. Цей результат, який не відповідає прийнятій гіпотезі про негативний вплив розладнуючої нерівності на економічне зростання, міг виникнути через неоднорідність групи країн ОЕСР, серед яких є країни з економічним зростанням, яке не пов'язано з працевлаштуванням.

3. Існує чітке позитивне співвідношення між освітою та економічним зростанням, при цьому співвідношення обох змінних набагато міцніше для відсотка робочої сили з вищою освітою, ніж для робочої сили з базовою освітою. Однак між витратами на охорону здоров'я та ВВП не було виявлено позитивних співвідношень, хоча зростаюче збільшення ВВП на душу населення пов'язане з покращенням стандартів охорони здоров'я та підвищенням витрат на цю сферу. Справді, це пов'язано з кількома факторами, які непропорційно впливають на ефект збільшення витрат на охорону здоров'я. Оскільки зростаючий ВВП на душу населення пов'язаний з уповільненням економічного зростання, у цьому випадку він може мати певний вплив на ефект конвергенції.

4. Збільшення пропорції робітників з вищою освітою, а також збільшення витрат на охорону здоров'я та покращення стандартів охорони здоров'я, що відображено у подовженні очікуваної тривалості життя та зменшенні смертності серед новонароджених, підвищило масштаб нерівності прибутків, який вимірюється коефіцієнтом Джині. Ці суперечливі висновки стосовно впливу людського капіталу на нерівності щодо рішень, які виходять з ен-

догених теорій економічного зростання, підняли питання щодо важливості усередненого синтетичного засобу вимірювання, який застосовується у цьому аналізі. У контексті цього результату постає питання щодо відсутності адаптації якості людського капіталу до вимог сучасної економіки та покращення методів вимірювання продуктивного ресурсу, а також факторів, які обмежують соціальну нерівність, щоб урахувати кількісні характеристики¹.

У свою чергу, результати оцінок, в яких пояснені перемінні були показниками активуючої та розладнуючої нерівностей, відповідають дедуктивним потенційним залежностям, які виникають між людським капіталом і нерівномірністю прибутку. Було виявлено наступне:

1. Інвестиції в освіту та охорону здоров'я підвищили рівень активуючої нерівності, зменшуючи при цьому розладнуючу нерівність. Таким чином, збільшення цих витрат розширило невідповідність прибутків, але зменшило рівень довготривалого безробіття у якості розладнуючої нерівності.

2. Зростаюча пропорція робочої сили з середньою та вищою освітою збільшила активуючу нерівність, але зменшила розладнуючу нерівність.

3. Збільшення частки робітників з базовою освітою зменшило активуючу нерівність та збільшило розладнуючу. Цей висновок здається чинним, якщо урахувати, що країни ОЕСР, розглянуті у дослідженні, є технологічно розвиненими, а це супроводжується підвищеним попитом на кваліфіковану робочу силу та диференційовані рівні зарплати через відмінності у рівнях освіти. Як наслідок, їх економічне зростання та розвиток у значній мірі залежать від високої кваліфікації та навичок, яких не мають працівники з базовою освітою.

4. Покращення стандартів охорони здоров'я, відображене у подовженій тривалості життя, встановленій при народженні, та зменшенні рівня смертності новонароджених, зменшує розладнуючу нерівність і збільшує активуючу нерівність. Цей висновок підтверджує бажаність подовження продуктивного вікового ліміту, як і очікувалося.

Висновки

Проведення дебатів про відносини між соціальними нерівностями, економічним зростанням та якістю позбавлення індивідуальних інтересів та ідеології є складним через емоційні, інформаційні та когнітивні обмеження, які самі по собі є продуктом традицій дослід-

¹ Щодо питань, пов'язаних зі слабкістю методів вимірювання людського капіталу, див. М.Г. Вожняк, Ябошкі (Jabiecski), 2006 с. 25 — 55.

джень і припущень, прийнятих для спрощення різних економічних теорій. Велика кількість проблем у цій сфері економічних досліджень виникає через притаманні цим теоріям економічного розвитку слабкості. Моделі зростання базуються на механістичному підході, а не редукціонізмі, та не дуже добре пристосовані для врахування якісних змін у якості життя, інтегрованому розвитку, змінах у людському капіталі та його інфраструктурі (соціальний і структурний капітал, включаючи інші компоненти інтелектуального капіталу), без яких неможливо забезпечити їх ефективне використання.

Проблема соціальної нерівності не була вирішена. Звідси постає питання про зміни у сприйнятті справедливих соціальних нерівностей, яке залишається поза межами досліджень теорій економічного розвитку. Існує багато невирішених проблем, які стосуються детального вимірювання перемінних у цих моделях. Наприклад, стосовно злиднів існує ряд визначень цієї категорії та відсутність точних вимірювань. Невистачає інформації про прибуток певних груп населення серед малозабезпечених. Це особливо стосується бездомних, інвалідів, людей із неповноцінних сімей, що призводить до заниження вказаної перемінної. На відміну від цього, при оцінці заможних верств населення, існує тенденція приховування прибутків та відмова від надання інформації. Крім того, офіційна статистика зосереджена на розподілі зарплатні, а незароблений прибуток важко зафіксувати.

Коли йдеться про людський капітал, традиційні засоби вимірювання втрачають важливість. Коли питання доступу до інформації стає менш важливим за умов економіки та інформаційного суспільства, що базуються на доступності знань, якісна освіта, компетенція, яка мотивує підприємницьку діяльність, просоціальне ставлення, здатність обирати та обробляти інформацію, а також швидкий доступ до неї стали найбажанішими елементами. Знання, позбавлене можливості ефективного використання, стає витратою при економічному розвитку та джерелом виникнення розладнуючого типу соціальної нерівності, а це зменшує економічне зростання, яке вимірюється за ВВП.

Необхідність глибокого вивчення зв'язків між соціальними нерівностями та економічним зростанням є беззаперечною. Новий підхід до вимірювання соціальної та капітальної нерівності, спрямований на врахування структурних змін у цих категоріях для економічного зростання, може допомогти змінити точку зору на питання ефективних установ, механізмів, інструментів чи процедур для регулювання процесів розподілу прибутку, а також на споріднення критеріїв економічної ефективності з критеріями соціальної нерівності.

Перекладено з англійської мови.

Список літератури

1. *Alesina, A., Rodrik, D.*, 1994, Distributive policies and economic growth, «Quarterly Journal of Economics», vol. 109.
2. *Banerjee, A.V., Durfo, E.*, 2000, Inequality and growth: What can the data say?, Working Paper 7793, NBER, July.
3. *Barro, R.J.*, 2000, Inequality and growth in a panel of countries, «Journal of Economic Growth», vol. 5.
4. *Becker, G.S., Murphy K.M., Tamura R.*, 1990, Human capital, fertility, and economic growth, «Journal of Political Economy», vol. 98, no. 5, part 2.
5. *Benabou, R.*, 1996, Heterogeneity, stratification, and growth: macroeconomic implication of community structure and school finance, «American Economic Review», vol. 86.
6. *Benabou, R.*, 2002, Tax and education policy in a heterogeneous-agent economy: What levels of redistribution maximize growth and efficiency?, «Econometrica», vol. 70, no. 2.
7. *Cardak, B.A.*, 1999, Heterogeneous, preferences, education expenditures and income distribution, «The Economic Record», vol. 75, no. 228.
8. *Chen, S., Ravallion, M.*, 1997, What can new survey data tell us about recent changes in distribution and poverty?, «The World Bank Economic Review», vol. 11, no. 2.
9. *de la Croix, D., Doepke, M.*, 2003, Inequality and growth: Why different fertility matters, «The American Economic Review», vol. 93, no. 4.
10. *Deininger, K., Squire, L.*, 1996, A new data set measuring income inequality, «World Bank Economic Review», no. 10.
11. *Doepke, M.*, 2004, Accounting for fertility decline during the transition to growth, «Journal of Economic Growth», no. 9.
12. *Dollar, D., Kraay, A.*, 2002, Growth is good for the poor, «Journal of Economic Growth», vol. 7.
13. *Easterly, W.*, 1999, Life during growth, «Journal of Economic Growth», vol. 4.
14. *Fernandez, R., Rogerson, R.*, 2003, Equity and resources: An analysis of education finance systems, «The Journal of Political Economy», vol. 111, no. 4.
15. *Ferreira, H.G.*, 2004, Inequality and economic performance. A brief overview to theories of growth and distribution, artykuł przygotowany dla <http://www.worldbank.org>, stan na lipiec 2004 r.
16. *Forbes, K.*, 2000, A reassessment of the relation between inequality and growth, «American Economic Review», vol. 90.
17. *Glomm, G., Ravikumar, B.*, 1992, Public versus private investment in human capital: endogenous growth and income inequality, «Journal of Political Economy», vol. 100.
18. *Jabiński J., Woźniak M.G.*, 2011, Nierówności społeczne, kapitał ludzki a wzrost gospodarczy w krajach OECD, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, nr 156, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Poznań, s. 193–223.

19. *Li, H., Zou, H.*, 1998, Income inequality is not harmful for growth: theory and evidence, «Review of Development Economics», vol. 2, no. 3.
20. *Lopez, J.H.*, 2004, Pro-poor-Pro-growth: Is there a trade off?, «Policy Research Working Paper», The World Bank, no. 3378.
21. *Lopez, J.H.*, 2005, Pro-poor growth: a review of what we know (and of what we don't), www.worldbank.org, June 2005 r.
22. *Lucas, R.E.*, 1988, On the mechanics of economic development, «Journal of Monetary Economics», no. 22.
23. *Nozick R.*, 1974, Anarchy, State and Utopia, Basic Books, New York.
24. *Porter M.*, 2001, Porter o konkurencji, PWE, Warszawa.
25. *Romer, P.*, 1990, Endogenous technological change, «Journal of Political Economy», vol. 98, s. 71-102.
26. *Sen A.*, 2000, Nierywnośći spoieczne. Dalsze rozważania, Znak, Kraków.
27. *Sen A.*, Wolność i rozwój, 2002, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Warszawa.
28. *Tamura, R.*, 1991, Income convergence in an endogenous growth model, «Journal of Political Economy», vol. 99, no. 31, s. 523–540.
29. *Tamura, R.*, 2004, Human capital and economic development, Federal Reserve Bank of Atlanta, Working Papers Series, WP 2004-34, December.
30. *Woźniak, M.G.*, 2004, raport z Badac Statutowych pt. Kapitał ludzki i intelektualny jako czynnik wzrostu i ograniczania nierywności społecznych w Polsce, nr 14/KMae/4/2004/S/125 zrealizowany w Katedrze Makroekonomii, Akademia Ekonomiczna w Krakowie pod kierunkiem: M. G. Woźniaka.
31. *Woźniak M.G., Jablonski J.*, 2006, Kapitał ludzki w procesie konwergencji gospodarki Polski. Wnioski dla Polski w: Zeszyty Naukowe AE w Krakowie. Prace z zakresu Ekonomii Stosowanej, Wyd. AE w Krakowie, Kraków , nr 707, ss. 25 – 55.
32. *Woźniak, M.G., Jablonski, J.*, 2008, Nierywności społeczne i akumulacja kapitału ludzkiego a wzrost gospodarczy. Próba empirycznej weryfikacji współzależności na przykładzie Polski, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, nr 786, s. 43-67.

Стаття надійшла до редколегії 18.01.2012

**Таблиці для статті «Про необхідність процедур
для аналізу взаємовідносин між соціальними нерівностями,
людським капіталом та економічним зростанням»**

Таблиця 1

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕМІННІ, ЇХ ПОЗНАЧЕННЯ ТА ДЖЕРЕЛО ДАНИХ

Назва перемінної	Позначення	Джерело
ВВП на душу населення за постійними цінами у доларах США за паритетною купівельною спроможністю, ціни фіксовані з 2000 року	GDP p.c.	ОЕСР (2010)
Рівень інвестицій, виміряний як % від ВВП	Inv	WDI (2010)
Середнє зростання споживчих цін на рік (за винятком кінця року)	Infl	ОЕСР (2010)
Людський капітал — освіта		
Державні та приватні витрати на освіту, виміряні як % від ВВП	edu_exp	ОЕСР (2010)*
Частка робітників з початковою освітою	LF_primar	WDI (2010)
Частка робітників з середньою освітою	LF_second	
Частка робітників з вищою освітою	LF_tertiar	
Людський капітал — охорона здоров'я		
Витрати на охорону здоров'я, у % від ВВП	health_exp	ОЕСР (2010)
Очікувана тривалість життя на момент народження	life_expect	
Рівень смертності дітей на 1000 народжених	Babies	
Кількість лікарів на 1000 жителів	physician	
Нерівності		
Коефіцієнт Джині	Gini	Євростат (2010)
Активуючі типи нерівностей		
Відносини між мінімальною та середньою платнею	in_ak1	ОЕСР (2010)
Відносини рівнів винагороди 9 до 1	in_ak2	
Розладнуючі типи нерівностей		
Частка робітників, що залишаються безробітними більше 12 місяців	in_fr1	ОЕСР (2010)**
Частка робітників, що залишаються безробітними від 6 до 12 місяців	in_fr2	

*Значення edu_exp для країн ОЕСР було розраховано на основі даних ОЕСР [2010] про державні та приватні витрати як компонент глобального попиту, а також ВВП країн, що розглядалися.

**Значення in_fr1 та in_fr2 розраховані на основі даних, опублікованих ОЕСР (2010) щодо кількості осіб, які залишаються безробітними від 6 до 12 місяців та більше 12 місяців, кількість робітників працездатного віку (робоча сила).

Джерело: власні розрахунки.

Таблиця 2

**КОЕФІЦІЄНТИ СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖ РІВНЕМ ЗРОСТАННЯ
ТА РІВНЕМ ВВП НА ДУШУ НАСЕЛЕННЯ, ВКЛЮЧАЮЧИ ОБРАНІ
МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕМІННІ ДЛЯ КРАЇН ОЕСР**

Перемінна	Рівень зростання ВВП на душу населення			ВВП на душу населення		
	Коефіцієнт співвідношення	Значення p	Розмір вибірки	Коефіцієнт співвідношення	Значення p	Розмір вибірки
Inv	0,169	0,000	441	-0,189	0,000	471
Infl	-0,034	0,454	466	-0,404	0,000	496
GDP p.c.	-0,166	0,000	466	—	—	—
Показники людського капіталу						
edu_exp	0,079	0,157	319	-0,103	0,062	319
LF_primar	-0,047	0,371	356	-0,238	0,000	364
LF_second	0,113	0,033	351	0,037	0,475	359
LF_tertiar	-0,099	0,059	356	0,455	0,000	364
health_exp	-0,250	0,000	413	0,504	0,000	442
life_expec	-0,224	0,000	416	0,678	0,000	446
Babies	-0,034	0,484	407	-0,535	0,000	437
Physician	-0,112	0,025	393	0,229	0,000	419
Показники соціальної нерівності						
Джині	0,020	0,771	208	-0,339	0,000	208
in_ak1	-0,014	0,806	297	0,249	0,000	316
in_ak2	0,165	0,010	238	-0,130	0,038	250
in_fr1	0,212	0,000	437	-0,410	0,000	464
in_fr2	0,161	0,000	437	-0,464	0,000	464

Легенда: значення p — Рівень статистичного значення t -розподілу

Джерело: Розрахунки Юкаша Ябонькі (Jukasz Jablonski) на основі даних таблиці 1.

Таблиця 3

РЕЗУЛЬТАТИ ОЦІНОК РЕГРЕСІЇ РІВНЯ ЗРОСТАННЯ ВВП
НА ДУШУ НАСЕЛЕННЯ ДЛЯ КРАЇН ОЕСР

Перемінна	Залежні змінні: рівень зростання ВВП на душу населення								
Константа	0,025	0,019	0,036	0,057	0,031	0,057	-0,035	0,063	0,017
Значення p	0,000	0,000	0,000	0,009	0,000	0,022	0,032	0,004	0,000
edu_exp	0,000								
Значення p	0,048								
LF_primar		0,024							
Значення p		0,102							
LF_tertiar			-0,040						
Значення p			0,041						
health_exp				-0,003					
Значення p				0,009					
Новонароджені					-0,001				
Значення p					0,114				
Джині						-0,001			
Значення p						0,218			
in_akt1							0,171		
Значення p							0,000		
in_ak2								-0,012	
Значення p								0,079	
in_fr1									0,266
Значення p									0,000
R^2	0,239	0,267	0,270	0,258	0,286	0,338	0,231	0,305	0,234
Скоригований R^2	0,160	0,200	0,203	0,200	0,230	0,260	0,173	0,234	0,178
Розмір вибірки	321	358	358	415	409	210	299	240	439
Кількість країн	30	30	30	30	30	22	21	22	30

Легенда: значення p — Рівень статистичного значення t -розподілу

Джерело: Розрахунки Юкаша Ябошкі (Jukasz Jablonski) на основі даних таблиці 1.

РЕЗУЛЬТАТИ ОЦІНОК РЕГРЕСІЇ ПОКАЗНИКІВ НЕРІВНОСТІ ДЛЯ КРАЇН ОЕСР

Перемінна	Опис перемінних														
	Gini	Gini	Gini	Gini	in_ak1	in_ak1	in_ak1	in_ak2	in_ak2	in_ak2	in_ak2	in_ak2	in_ak2	in_ak2	in_ak2
Константа	26,94	24,34	-2,901	30,88	0,334	0,135	0,376	2,301	3,378	3,023	2,937	1,942	-5,371	3,698	2,122
Значення p	0,000	0,000	0,770	0,000	0,000	0,224	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
edu_exp								15,22							
Значення p								0,000							
LF_primar									-0,719						
Значення p									0,000						
LF_second					0,051					0,400					
Значення p					0,035					0,093					
LF_tertiar	7,695										1,014				
Значення p	0,041										0,000				
health_exp		0,488										0,145			
Значення p		0,009										0,000			
life_expec			0,401			0,002							0,110		
Значення p			0,001			0,047							0,000		
Новонароджені				-0,48			-0,002							-0,104	
Значення p				0,001			0,002							0,000	
Лікарі															0,415
Значення p															0,000
R^2	0,912	0,905	0,908	0,909	0,899	0,890	0,886	0,970	0,947	0,944	0,948	0,955	0,969	0,971	0,952
Скоригований R^2	0,899	0,892	0,896	0,897	0,889	0,882	0,877	0,966	0,940	0,937	0,942	0,951	0,966	0,968	0,946
Розмір вибірки	161	189	188	187	241	297	287	185	205	200	205	245	243	234	231
Кількість країн	21	22	22	22	21	21	21	22	22	22	22	22	22	22	22

Легенда: значення p — Рівень статистичного значення t -розподілу

Джерело: Розрахунки Юкаша Ябошкі (Jukasz Jabiocki) на основі даних таблиці 2.

Таблиця 5

РЕЗУЛЬТАТИ ОЦІНОК РЕГРЕСІЇ ПОКАЗНИКІВ НЕРІВНОСТІ ДЛЯ КРАЇН ОЕСР

Перемінна	Опис перемінної												
	in_fr1	in_fr1	in_fr1	in_fr1	in_fr1	in_fr1	in_fr2	in_fr2	in_fr2	in_fr2	in_fr2	in_fr2	in_fr2
Константа	0,021	0,045	0,068	0,270	0,026	0,070	0,010	0,016	0,015	0,028	0,133	0,010	0,027
Значення p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
LF_primar	0,025						0,009						
Значення p	0,008						0,004						
LF_second								−0,007					
Значення p								0,040					
LF_tertiar		−0,068							−0,012				
Значення p		0,000							0,003				
health_exp			−0,005							−0,001			
Значення p			0,000							0,000			
life_exрес				−0,003							−0,001		
Значення p				0,000							0,000		
Новонароджені					0,000							0,000	
Значення p					0,220							0,000	
Лікарі						−0,015							−0,005
Значення p						0,000							0,000
R^2	0,781	0,794	0,766	0,769	0,742	0,782	0,766	0,762	0,766	0,742	0,766	0,724	0,791
Скоригований R^2	0,761	0,775	0,749	0,752	0,723	0,764	0,744	0,740	0,745	0,723	0,749	0,703	0,774
Розмір вибірки	359	359	432	436	427	410	359	354	359	432	436	427	410
Кількість країн	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30

Легенда: значення p – Рівень статистичного значення t -розподілу

Джерело: Розрахунки Юкаша Ябошкі (Jukasz Jabiocki) на основі даних таблиці 1.

Таблиця 6

РЕЗУЛЬТАТИ ОЦІНКИ РЕГРЕСІЇ РІВНЯ ЗРОСТАННЯ ВВП
НА ДУШУ НАСЕЛЕННЯ ДЛЯ КРАЇН ОЕСР

Змінна	Залежна перемінна: рівень зростання ВВП на душу населення				
Константа	-0,091	0,276	-0,147	-0,046	-0,081
Значення p	0,000	0,000	0,000	0,278	0,004
Inv	0,207	0,073	0,283	0,259	0,192
Значення p	0,000	0,144	0,000	0,001	0,003
Infl		-0,088		-0,121	
Значення p		0,000		0,000	
edu_exp			0,000	0,000	
Значення p			0,203	0,014	
LF_primar					0,022
Значення p					0,169
health_exp				-0,006	
Значення p				0,012	
life_expec		-0,003			
Значення p		0,001			
Новонароджені	-0,000				-0,001
Значення p	0,071				0,055
in_akt1	0,223		0,313	0,204	0,195
Значення p	0,000		0,000	0,001	0,000
in_fr2		-0,470			
Значення p		0,097			
R^2	0,329	0,320	0,288	0,378	0,331
Скоригований R^2	0,266	0,260	0,200	0,293	0,252
Розмір вибірки	268	409	209	208	228
Кількість країн	21	30	21	21	21

Легенда: значення p — Рівень статистичного значення t -розподілу

Джерело: Розрахунки Юкаша Ябошкі (Jukasz Jablonski) на основі даних таблиці 1.